

НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Єсімов С.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
Львівського державного університету внутрішніх справ,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9327-0071>*

Єсімов С.С. Нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ.

У статті на підставі чинного законодавства розглянуто нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ. Об'єктом дослідження виступає сукупність відносин, що виникають у процесі здійснення фінансового контролю за діяльністю небанківських фінансових установ. Предметом – є закони та нормативні акти Національного банку України, що регулюють діяльність небанківських фінансових установ. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та приватно-наукові методи пізнання. Зазначено, що здійснення ефективного контролю та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ є невід'ємною умовою забезпечення стабільності та розвитку фінансового ринку, захисту прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг. Нагляд за небанківськими фінансовими установами характеризується застосуванням: ризик-орієнтованого підходу, який передбачає, що наглядові заходи здійснюються з різною періодичністю, інтенсивністю та концентрацією на виявлених ризиках небанківської фінансової установи залежно від її ризик-профілю. Ризик-орієнтований нагляд виникає як доповнення до нагляду за дотриманням формальних вимог. Нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ охоплює: макропруденційний нагляд спрямований на забезпечення безпеки та стійкості фінансового ринку; нагляд щодо моделі регулювання, заснованого на судженнях; пропорційне (селективне) регулювання та нагляд; поведінковий нагляд; поєднання форм нагляду, що ґрунтується на зваженому поєднанні різних форм контрольно-наглядової діяльності Національного банку України. Розширення повноважень небанківських фінансових установ із суміщення видів діяльності призведе до розвитку ринку за рахунок зниження витрат його учасників та впровадження нових цифрових технологій у практику діяльності небанківських фінансових установ. Одним з найбільш актуальних завдань, що стоять на сьогоднішній день перед Національним банком України, є подолання підходу до регулювання виключно за видами юридичних осіб шляхом переходу до більш прогресивної моделі регулювання за видами діяльності.

Ключові слова: фінансовий ринок, фінансові послуги, контроль, ризик, системний ризик, ризик-орієнтований нагляд.

Yesimov S.S. Supervision of the activities of non-banking financial institutions.

The article examines the supervision of the activities of non-banking financial institutions based on current legislation. The object of the study is the set of relationships that arise in the process of financial control over the activities of non-banking financial institutions. The subject is the laws and regulations of the National Bank of Ukraine regulating the activities of non-banking financial institutions. The methodological basis of the research is general scientific and private scientific methods of cognition. It is noted that effective control and supervision of the activities of non-banking financial institutions is an integral condition for ensuring the stability and development of the financial market, protecting the rights and legitimate interests of consumers of financial services. Supervision of non-banking financial institutions is characterized by the use of: a risk-oriented approach, which assumes that supervisory measures are carried out with different frequency, intensity and concentration on the identified risks of a non-banking financial institution depending on its risk profile. Risk-based supervision arises as a supplement to formal compliance supervision. Supervision of the activities of non-banking financial institutions includes: macro prudential supervision aimed at ensuring the safety and stability of the

financial market; oversight of the judgment-based regulatory model; proportional (selective) regulation and supervision; behavioral supervision; a combination of forms of supervision based on a balanced combination of various forms of control and supervision activities of the National Bank of Ukraine. Expanding the powers of non-banking financial institutions to combine types of activities will lead to the development of the market by reducing the costs of its participants and introducing new digital technologies into the practice of non-banking financial institutions. One of the most urgent tasks facing the National Bank of Ukraine today is to overcome the approach to regulation exclusively by types of legal entities by moving to a more progressive model of regulation by types of activity.

Key words: financial market, financial services, control, risk, systemic risk, risk-oriented supervision.

Постановка проблеми. Фінансовий ринок – найважливіша ланка економіки. Фінансовий ринок пропонує інструменти, за допомогою яких споживачі фінансових послуг можуть зберегти та примножити заощадження, сприяючи тим самим економічному зростанню, зазначені інструменти використовуються суб'єктами господарювання з метою управління ризиками. Фінансовий ринок робить внесок у зростання ВВП, створює нові робочі місця, пред'являє попит на інновації, є джерелом поповнення державного бюджету. Правове регулювання на фінансовому ринку в Україні ґрунтується на практиці Європейського Союзу. Підходи до регулювання фінансового ринку та нагляду за небанківськими фінансовими установами за останні десятиліття змінилися.

Стан опрацювання цієї проблематики. Різні аспекти становлення та розвитку небанківських фінансових установ досліджують вчені: В.Д. Базилевич, Л.Л. Баланюк, В.В. Гончаренко, Л.М. Горбач, Ю.М. Коваленко, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, С.В. Онишко, Є.А. Поліщук, Б.І. Пшик, І.І. Рекуненко, К.А. Стрижиченко, В.П. Ходаківська та ін. Динаміка розвитку фінансових ринків вимагає проведення регулярних досліджень у сфері нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ в Україні.

Метою статті є дослідження нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ.

Вклад основного матеріалу. У науковій літературі виділяють три концептуальні моделі регулювання суспільних відносин на фінансовому ринку: засноване на принципах; засноване на правилах; засноване на судженні [1; 2]. Нагляд за небанківськими фінансовими установами характеризується застосуванням: ризик-орієнтованого підходу; макропруденційного нагляду; моделі регулювання, що базується на судженнях; пропорційного регулювання та нагляду; поведінкового нагляду; поєднання форм нагляду.

Ризик-орієнтований нагляд за небанківськими фінансовими установами. Даний підхід до здійснення нагляду на фінансових ринках та нагляду за небанківськими фінансовими установами, зокрема, є продуктом моделі регулювання, заснованого на принципах. На сьогоднішній день виділяють три основні концепції ризику в праві: суб'єктивна концепція – ризик розглядається як психічне ставлення особи до дій, до активності інших осіб, до подій, що виражається в свідомому допущенні виникнення негативних наслідків; об'єктивна концепція – ризик представляє існуючу поза психікою суб'єкта можливість настання негативних наслідків; дуалістична концепція – поєднує положення названих раніше концепцій, розглядаючи ризик як явище об'єктивне, що виступає якісно-кількісним виразом невизначеності, та суб'єктивне, різні суб'єкти можуть по-різному оцінювати рівень ризику.

З останньої концепції, можна назвати основні характеристики ризику, ймовірність – можливість настання несприятливих наслідків; реальність – наслідки можуть статися; оцінка – ризик можна оцінити. При оцінці ризику важливо виходити з єдиної методології, що дозволяє уніфікувати підходи та очікування наглядового органу та осіб, щодо яких здійснюється нагляд.

У даний час немає єдиного документа, що встановлює перелік ризиків для небанківських фінансових установ. До основних ризиків можна віднести: кредитний ризик – ризик невиконання, чи неповного виконання контрагентом зобов'язань; ринковий ризик – ризик виникнення збитків унаслідок зміни ринкової ціни фінансових інструментів, курсів іноземних валют і облікових цін на дорогоцінні метали; операційний ризик – ризик настання несприятливих наслідків, викликаних збоєм у внутрішніх процедурах і системах контролю небанківської фінансової установи внаслідок факторів внутрішнього характеру та внаслідок зовнішніх подій. З розвитком цифрових технологій значення операційного ризику значно зростає; ризик ліквідності – ризик, пов'язаний із нездатністю небанківських фінансових установ фінансувати свою діяльність та забезпечити погашення зобов'язань у встановлений термін; репутаційний ризик – ризик виникнення збитків унаслідок негативного сприйняття.

Видом ризику втрати ділової репутації є правовий ризик – ризик втрат, спричинених недосконалістю правової системи, допущенням правових помилок небанківською фінансовою установою, порушенням нею чи її контрагентом нормативно-правових актів чи договорів. Останнім часом із правового ризику стали виділяти регуляторний ризик – можливість виникнення збитків через порушення не кредитною фінансовою установою чинного законодавства, підзаконних правових актів, стандартів саморегульвних установ, локальних актів установи, внаслідок санкцій та заходів примусу наглядового органу.

Специфіка діяльності в окремих секторах фінансового ринку впливає на ризики небанківських фінансових установ.

Нормативними актами Національного банку України стосовно окремих небанківських фінансових установ можуть бути передбачені інші види ризиків, наприклад, щодо професійних учасників ринку цінних паперів. Щодо репозитаріїв Національний банк України згадує операційний, комерційний, правовий та регуляторний ризики. Окрім ризиків окремих небанківських фінансових установ, Національний банк України наводить оцінку ризиків об'єднань небанківських фінансових установ.

Наглядова діяльність щодо небанківських фінансових установ виділяє чотири групи основних ризиків: кредитний; ринковий; ліквідності; концентрації та інші ризики. Особливе місце у наглядній діяльності Національного банку України займає оцінка системного ризику, що проводиться у макропруденційному нагляді [3].

Макропруденційний нагляд. Мікропруденційний нагляд зосереджує увагу на конкретних фінансових установах і має на меті забезпечення безпеки та стійкості окремих суб'єктів фінансового ринку. Макропруденційний нагляд спрямований на забезпечення безпеки та стійкості фінансового ринку. Мета макропруденційного нагляду полягає у виявленні джерел системного ризику та формулюванні рекомендацій застосування коригуючих дій.

Макропруденційний нагляд спрямовано на аналіз тенденцій розвитку фінансового ринку, вивчення джерел системного ризику, прогнозування сценаріїв розвитку ситуації на фінансовому ринку. Системний ризик визначений як потенційна можливість краху фінансової системи та фінансового ринку внаслідок нездатності однієї фінансової установи виконати прийняті зобов'язання, результатом стане нездатність усіх чи більшості фінансових установ виконати свої зобов'язання. Системний ризик ґрунтується на ефекті, у якому нестійкість одного елемента веде до краху всієї системи.

У країнах ЄС центральні банки розглядаються як ключові суб'єкти макропруденційного нагляду. Це пов'язує з наявністю у центральних банків трьох основних характеристик, що дозволяють виконувати зазначену функцію: за своєю природою центральні банки є центрами стабільності; вони спрямовані на середньострокову перспективу; є незалежними органами.

Центральні банки займаються аналізом фінансової стабільності. Аналіз фінансової стабільності визначає стійкість системи, макропруденційний нагляд зосереджений на конкретних джерелах нестабільності фінансового ринку чи конкретних групах фінансових установ [4, с. 67]. У ЄС за здійснення макропруденційного нагляду відповідає утворена у 2010 році Європейська рада з системних ризиків, головою якої є президент Європейського центрального банку. Цей орган поділяє функції даного нагляду із національними органами країн ЄС [5, с. 83-84].

В Україні відповідні функції виконує Національний банк України. Ефективність макропруденційного нагляду залежить від ряду факторів, зокрема від обсягу та якості одержуваної інформації, кількості джерел інформації, включаючи учасників фінансового ринку, державних органів, зацікавлених осіб, від професійної компетентності осіб, які аналізують фінансову інформацію.

Отримані дані підлягають оцінці з погляду кількісних показників діяльності небанківських фінансових установ, і з позиції якості діяльності, що є складним інтелектуальним завданням. Економічна ситуація є дуже рухливою. Для здійснення макропруденційного нагляду потрібно застосування різних макрофінансових змінних. Труднощі викликає встановлення зв'язків у складних системах, прогнозування можливих сценаріїв поширення ризиків у таких системах. При здійсненні макропруденційного нагляду слід коригувати висновки з урахуванням припущення недостатності відомостей з певних питань, можливого спотворення інформації.

Розвиток теорії макропруденційного нагляду зумовило виділення групи суб'єктів фінансового ринку – системно значимих фінансових інститутів. Кожна окремо взята фінансова організація впливає на стійкість фінансового ринку.

До великих учасників фінансового ринку потрібна особлива увага наглядових органів. Рада з питань фінансової стабільності визначає, що системно значущими фінансовими установами є фінансові установи, погіршення фінансового стану або порушення діяльності, яких внаслідок розміру, комплексності та системної взаємопов'язаності спричинить дестабілізацію фінансової системи та економіки.

До системно значимих фінансових інститутів належать банки та банківські групи. Міжнародні підходи свідчать, що до аналізованої групи суб'єктів фінансового ринку можуть відноситися страхові установи та інфраструктурні установи фінансового ринку, системно значущі платіжні системи, центральні депозитарії, центральні контрагенти, системи розрахунків за операціями з цінними паперами [6, с. 90]. Міжнародні стандарти встановлюють щодо фінансових інститутів, визнаних системно значущими, має проводитися інтенсивніший нагляд. На рівні фінансового законодавства щодо небанківських фінансових установ не передбачається обов'язкового встановлення ознаки значущості – об'єктивно це визначається тим, що окремі небанківські фінансові установи не мають сильного системного впливу, як найбільші банки.

Небанківські фінансові установи впливають на стабільність фінансового ринку. Неправильно розглядати всі кредитні установи як однакові суб'єкти фінансових відносин без диференціації за рівнем системного ризику, який вони несуть для фінансового ринку. У наглядовій практиці Національного банку небанківські фінансові установи діляться залежно від розміру та значимості.

Регулювання, що ґрунтується на судженнях. З метою компенсації слабких сторін моделі регулювання та нагляду на фінансовому ринку, що діяла раніше, регулятори країн ЄС з початку 2010-х рр. стали впроваджувати модель регулювання, заснованого на судженнях. Хоча моделі регулювання та нагляду, засновані на правилах, принципах і судженнях, передбачають часом діаметрально протилежні підходи, на практиці вони не протиставляються, а застосовуються одночасно, доповнюючи одна одну, забезпечуючи ефективний нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ.

Регулятори не можуть відмовитися від правил, замінивши їх виключно принципами – це веде до неясності фінансового законодавства, розмивання меж регуляторного впливу, відсутності розуміння наглядових вимог установами.

Стабільність наглядової практики – одна з умов забезпечення стабільності фінансового ринку. Визначеність наглядових вимог, відповідність поведінки учасників наглядового процесу очікуванням осіб, щодо яких здійснюється нагляд, є запорукою формування стабільності на фінансовому ринку. Регулювання, заснованого на судженнях включає ризик-орієнтований нагляд, модель якого була вироблена в рамках регулювання, заснованого на принципах.

Суть підходу, заснованого на судженні, полягає в тому, що наглядові заходи, періодичність проведення, інтенсивність і концентрація уваги учасників наглядового процесу визначаються ризиками діяльності конкретної установи. Учасники наглядового процесу мають бути готові здійснити наглядові заходи у порядку превентивного реагування з метою запобігання або зниження небажаних наслідків діяльності для установи та для фінансового ринку.

Орган нагляду повинен бути готовий застосувати заходи реагування, в тому числі за відсутності фактичних порушень, але за наявності підвищених ризиків потенційних порушень. Принципово змінюється підхід до контрольної-наглядової діяльності – від реагування, що відбувається після порушення вимог небанківською фінансовою установою, наглядовий орган переходить до випереджального реагування та проактивної поведінки.

Проактивність означає поведінку, засновану на готовності самостійно вживати заходів, спрямованих на досягнення заданих цілей, на вмінні планувати та коригувати дії, виходячи з поточної обстановки та мінливих обставин. Основа проактивності нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ – мотивоване судження учасників наглядового процесу. Професійне судження – це не просто форма мислення, це застосування наявних знань та навичок для прийняття обґрунтованих рішень, виходячи з обставин та ситуації.

Застосування мотивованого судження передбачає проведення регулятором економічного аналізу небанківської фінансової установи. Предметом аналізу стають бізнес-модель установи, ділова репутація менеджерів і пов'язаних із нею осіб, оцінка ризиків, перспектив розвитку.

Якщо за підсумками проведеного аналізу регулятор приходить до висновку, що поточна ситуація є незадовільною з точки зору забезпечення прав інвесторів, вкладників, кредиторів, ставить під загрозу стабільність компанії, а в окремих випадках всього фінансового ринку, то вплив на

установу здійснюється за допомогою ухвалення рішення формально-юридичного характеру, що зобов'язує учасника фінансового ринку вчинити дії під загрозою покарання.

Інтенсивність застосування підходу, що ґрунтується на судженнях, диференціюється залежно від стадії наглядового процесу. При поточному нагляді професійне судження може застосовуватися у процесі оцінки якості системи управління ризиками та внутрішнього контролю небанківської фінансової установи. Нормативні акти Національного банку України, які встановлюють вимоги до зазначених систем, закріплюють загальні принципи та не вказують, як установа має організувати системи управління ризиками та внутрішнього контролю, це сфера відповідальності установи.

Застосування професійної думки у практичній діяльності Національного банку України при здійсненні нагляду за небанківськими фінансовими установами спрямоване на подолання формального підходу. Незважаючи на прогресивність і доведену ефективність інституту професійного судження, його застосування веде до виникнення низки проблем у процесі нагляду. До основних проблем моделі нагляду, що ґрунтується на судженнях, можна віднести підвищені вимоги до кваліфікації посадових осіб наглядового органу.

В умовах невизначеності майбутніх подій та оцінного характеру суджень зростає ймовірність незгоди суб'єктів нагляду з професійним судженням, особливо якщо винесення тягне для небанківських фінансових установ несприятливих наслідків, у тому числі застосування примусових заходів. Знижуючи рівень невизначеності наглядового процесу, регулятор сприяє формуванню чіткіших очікувань осіб, щодо яких здійснюється нагляд, посилює аргументованість позиції; забезпечення повноти та достовірності інформації, ефективності її обробки. Застосування моделі нагляду, що базується на судженні, потребує великого обсягу інформації. В умовах стрімко мінливої кон'юнктури фінансового ринку потрібне своєчасне оновлення та оперативний аналіз даних.

Нагляд, заснований на судженнях, неспроможний замінювати «хороше управління» (good governance) установи. Управління та контроль ризиків залишається у сфері відповідальності установи [7, с. 24]. Перелічені проблеми не мають критичного характеру, знаходять рішення у практичній діяльності Національного банку України.

Пропорційне регулювання та нагляд. Пропорційність – категорія, що означає, залежність між величинами, коли збільшення однієї тягне зміну іншої. Пропорційний підхід застосовується до регулювання діяльності небанківських фінансових установ, пов'язаний із встановленням диференційованих вимог щодо власних коштів, вимог до посадових осіб, нормативів, до корпоративного управління, управління ризиками, внутрішнього контролю та аудиту.

У наглядовій практиці селективний підхід застосовується у ризик-орієнтованому нагляді. Пропорційний нагляд передбачає проведення наглядових заходів із різною періодичністю та інтенсивністю щодо різних небанківських фінансових установ, що сприяє концентрації ресурсів учасників наглядового процесу в установах із найбільшим обсягом ризиків. Орган нагляду формує ризик-профіль установи. В залежності від категорії «розмір і значимість» встановлює один з чотирьох можливих режимів нагляду.

Поведінковий нагляд. За поведінкового нагляду Національного банку України здійснює контроль взаємодії фінансових установ із споживачами фінансових послуг [8]. На відміну від пруденційного нагляду, що зосереджується на проблемах забезпечення стабільності фінансового ринку, поведінковий нагляд має на меті забезпечення захисту, відновлення порушених прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг, усунення причин несумлінних практик.

У країнах ЄС функції пруденційного та поведінкового нагляду діляться між регуляторами. Поведінковий нагляд є доповненням до нагляду за фінансовою стійкістю, оскільки пруденційні проблеми мають вплив на сферу захисту прав споживачів фінансових послуг. Важливість поведінкового нагляду проявляється в умовах розвитку фінансового ринку, коли фінансові послуги стають доступнішими для громадян.

В Україні система захисту прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг включає низку органів. Ця діяльність провадиться Національним банком. Особливість Національного банку як органу захисту прав споживача фінансових послуг полягає в тому, що цей напрям діяльності здійснюється одночасно з іншим, більш традиційним напрямом фінансового регулювання та нагляду. До цих напрямів належать забезпечення стійкості фінансових установ і доступності фінансових послуг. Національна економічна стратегія на період до 2030 року виділяє чотири напрями: формування довірчого середовища; розвиток конкуренції на фінансовому ринку; підтримка фінансової стабільності; забезпечення доступності фінансових послуг та капіталу [9].

Заходи захисту прав споживачів впливають на зміцнення довіри на фінансовому ринку та доступності послуг. У проведенні поведінкового нагляду беруть участь інші профільні наглядові підрозділи Національного банку України. Видами нагляду, що розглядається, є: реактивний поведінковий нагляд – проводиться на підставі скарг споживачів фінансових послуг; проактивний поведінковий нагляд – здійснюється на підставі мотивованого судження учасника наглядового процесу з метою превентивного реагування для запобігання чи зниження небажаних наслідків діяльності небанківських фінансових установ.

Поведінковий нагляд на основі прямих і зворотних зв'язків впливає на практику надання фінансових послуг, на чинне законодавство та підзаконні нормативні акти. Поведінковий нагляд протидіє нав'язуванню фінансових послуг, продажу високо ризикових продуктів, спотворення та подання неповної інформації фінансовими установами. Національний банк України аналізує та систематизує практичні кейси, публікуючи їх на офіційному сайті у відкритому доступі, виробляє рекомендації з метою профілактики та недопущення порушення прав споживачів фінансових послуг.

Поєднання форм нагляду. Сучасна модель нагляду за небанківськими фінансовими установами ґрунтується на поєднанні різних форм контрольної-наглядової діяльності Національного банку України. Регулятором паралельно здійснюються дистанційний та контактний нагляд, пруденційний та поведінковий нагляд. Діяльність учасників ринку небанківських фінансових послуг у територіальних громадах, що розташовані в районі проведення бойових дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні або на території, яка під загрозою проведення бойових дій регулюється окремою постановою Національного банку України, з урахування фінансової безпеки [10; 11; 12].

Висновки. Нагляд за діяльністю небанківських фінансових установ – це багатоаспектне явище, основними характеристиками якого є ризик-орієнтованість, макропруденційність. Це не дозволяє здійснювати продаж одних фінансових послуг під виглядом інших, введення споживача в оману. Подібна модель нагляду за небанківськими фінансовими установами, заснована на найкращій практиці Європейського Союзу, дозволяє забезпечити ефективне управління ризиками, що виникають на фінансових ринках, повноту та своєчасність виконання небанківськими фінансовими установами покладених зобов'язань, захист прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ярема О.Г. Концепція розвитку державної контрольної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2017. Випуск 2. С. 236–246.
2. Проць І.М. Моніторинг і аудит як інструмент досягнення балансу приватних і публічних інтересів у фінансовому праві. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 5. С. 391–396.
3. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/679-14>.
4. Жердецька Л.В. Макроекономічна політика центральних банків у сучасних умовах. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету.* 2023. № 1-2 (302-303). С. 65–74.
5. Плотнікова М.В., Руденко Л.Д., Швагер О.А. Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2023. 332 с
6. Бура В.І. Ідентифікації системно важливих банків: напрями вдосконалення вітчизняної методики. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Випуск 2. С. 88–92.
7. Зіленко В., Зіленко Н. Про особливості концепції «Good governance» та її застосування для розвитку моделі публічного управління в Україні в умовах євроінтеграції та глобалізації. *Вісник Львівського університету. Серія економічна.* 2023. № 64. С. 19–30.
8. Овдій Ю. Регулювання ринкової поведінки учасників фінансового ринку: міжнародний досвід та поточний стан в Україні. 19.06.2019 р. URL: https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0076.html.

9. Про затвердження Національна економічна стратегія на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.
10. Про діяльність учасників ринку небанківських фінансових послуг у територіальних громадах, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) або на території, яка під загрозою проведення воєнних (бойових) дій: Постанова Правління Національного банку України від 07.07.2022 р. № 141. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/PB22160?an=17>.
11. Проць І.М. Нормативно-правове забезпечення фінансової безпеки в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 385–390.
12. Павлович-Сенета Я.П., Лепіш Н.Я. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 209–214.